

Kontaktusjelenség vagy nyelvhelyességi hiba? Muravidéki nyelvhasználati jelenségek és megítélésük^{*1}

ANNA KOLLÁTH

Contact Phenomenon or Language Mistake?

Mura Region Language Usage Phenomena and Their Judgement

81`26

81`271.1

81`282:811.511.141(497.11)

Mura region, contactology, dialect, language usage, mistake of language correctness, language cultivation, language planning, language norm, codification

Mottó (Roman Jakobson nyomán):
„Semmi sem idegen tőlem, ami nyelvi.”

Bevezetés

Napjainkban a címben megfogalmazott téma kapcsán rengeteg nehézségbe, nézeteltérésbe, vitába ütközik az ember, nem véletlen tehát, ha a kisebbségi nyelvhasználat mindennapos gondjairól szólni kívánva a kelleténél is több óvatossággal és körültekintéssel fogalmazok. Különösen akkor, ha az ún. *klasszikus* vagy *hagyományos* vagy *akadémiai* nyelvművelésen, azaz az *egy magyar nyelv van*-elvén, az *igényes* magyar (vagy idegen) nyelvi sztenderd „mindenek fölöttiségének” hangsúlyozásán, egynyelvű környezetben szocializálódott, élt és dolgozott az ember, s csak viszonylag későn és *anyaországbeliként* került kapcsolatba azzal a nyelvi szférával, konkrétan a *kisebbségi kétnyelvűséggel*, amelynek működését – s erre a 90-es évek nyelvész-nyelvművelő vitájával egy időben a konkrét gyakorlat, szó szerint saját muravidéki nyelvművelő tevékenységem eredménytelensége² döböntett rá – nem lehet anyaországbeli mércékkel: egynyelvű szemlélettel és módszerekkel mérni. Túl nagy ugyanis a kockázat, különösen a Muravidéken, ahol mind a magyar nyelvnek, mind pedig az azt anyanyelveként beszélő őshonos magyar nemzeti közösségnek alapjában véve más az élethelyzete, mint a négy nagy határon túli régióban (nagyon kicsi etnikum, kb. 6000 fő; hibátlannak látszó, a *pozitív diszkrimináció*n alapuló kisebbségpolitika a többségi állam részéről, a magyar nyelv *regionális hivatalos nyelv*; a magyarországinál sokkal *jobb életkörülmények*) – az eredmény viszont ugyanaz a magyar nyelv állapotát, megmaradásának esélyeit tekintve: a példás jogi

* Vitaindító előadásként elhangzott a Garmma Nyelvi Iroda által szervezett I. Alkalmazott Nyelvészeti Műhelytalálkozón, Paláston, 2004. október 1-jén.

helyzet ismeretében akár érthetetlennek is tűnhet(ne) a muravidéki magyarság fogyása létszámban, nemzettudatban, valamint az anyanyelv használatában egyaránt. A *hivatalos, de jure* kétnyelvűség ugyan minden szinten biztosítja a nyelvhasználati jogokat, de nem eredményez tényleges – sem közösségi, sem egyéni – kétnyelvűséget, nincs nyelvmegtartó ereje, hanem inkább katalizátor a nyelvcsere megállíthatatlannak tűnő folyamatában.

A nyelv megmaradásába markánsan beleszól az új gazdasági-politikai helyzet, az EU, annál is inkább, mert Magyarország és Szlovénia egy időben csatlakozott a közösséghez. A politikai erőviszonyok kínálta piac jelenleg az európai integráció, amely magában hordozza ugyan „a mai Európa a kisebbségek és a régiók Európája, a mai egység lényege a sokszínűség” szlogenrel a megmaradás ígétét, de a félszet is egy államok fölötti berendezkedés etnikai és kisebbségi identitásokat fölemészteni tudó hatalmától. Nyelvünkről alkotott véleményünk, *konstruktív vagy megtartó anyanyelvi tudatunk* ezekben a történelmi időkben meghatározója lesz a magyar nyelv további sorsának. (Ha nincs nyelv, nem kell sem nyelvművelés, sem nyelvtervezés!)

Nyelvművelés, nyelvtervezés és én

Vitaindítómiban nem vállalkozom a téma elméleti kifejtésére, ez ugyanis mind terjedelmében, mind mélységeiben meghaladja most erőmet és időmet (lásd: Kemény 1992; Kontra–Saly 1998; Balázs–A. Jászó–Koltói 2000; Balázs 2000; Lanstyák–Szabó Mihály 2002; Sebestyén 2003). A címben megfogalmazott kérdésre három részletben próbálok válaszolni. Először megkísérlem a szinte lehetetlent: állást próbálok foglalni a mai magyar nyelvtudomány egyik legizgalmasabb problémakörében. Ezt követően a muravidéki nyelvművelő kiadványok szemléletét mutatom be vázlatosan. Végül a szlovéniai magyarság nyelvhasználatáról szólok néhány nyelvi változó tükrében, rávilágítva a nyelvhelyességi hiba és a kontaktusjelenség egy lehetséges megközelítésének problematikájára, esetleges összemosásuk okaira és következményeire. Teszem ezt a muravidéki magyar nyelvhasználatról eddig megjelent nyelvművelő írások és más publikációk, a tanszéken készült szakdolgozatok alapján. Friss adatokat szolgáltatandó annak a *Nyelvhasználati kérdőívnek* néhány tanulságát ismertetem, amelyet ez év júniusában oldottak meg lendvai középiskolások.³

Mielőtt bármi érdemlegeset mondanék, két dolgot szeretnék leszögezni a magam és a téma viszonyáról. 1. A sztenderdtől való eltéréseket nem tartom sem stigmatizálandó devianciáknak, sem pedig valamiféle erkölcsi vagy jellemhibának. Fontos számomra, hogy tiszteletben tartsak minden létező nyelvváltozatot, nyelvi szokást, megkülönböztetve, de nem diszkriminálva a sztenderdet a kisebbségi anyanyelvváltozattól, az irodalmi a póriastól, az elegánsat az alpáritól, a semleget a sértőtől (Nádasdy 2002:31). Ennek megfelelően elolvasok, meghallgatok és tiszteletben tartok minden véleményt a témával kapcsolatban, függetlenül attól, egyetért-e vele vagy sem. Vannak olyan hozzáállások, amelyekből azt tanulom meg, hogyan kell-lehet-szabad, s vannak mások, amelyek – saját tapasztalataim és ismereteim birtokában – arra intenek: én így nem akar(hat)om. 2. Azok közé tartozom, akik azt vallják: kell a nyelvművelés. A leíró szemléletű, a többnormájú

(Lanstyák 2003:371). Szükségességéhez nem fér kétség sem többségi, sem kisebbségi helyzetben. Akár önálló diszciplínaként értelmezzük, tehát a nyelvtervezéstől mind irányulásában, mind céljaiban és módszereiben különbözöként, akár elfogadjuk azt a *liberálisabb*(?) nézetet, miszerint a nyelvművelés a nyelvi tervezés része, azon belül is a korpusztervezésé, azaz a nyelvtervezés kivitelezési fázisában lehet jelentősége, amikor is a nyelvtervezés által a sztenderdben kívánatos formákat a maga eszközeivel terjeszti a beszélők körében (Lanstyák 2002:131). A nyelvművelés és nyelvtervezés közötti különbségtétel olyan világosnak tűnik: a nyelvi tervezés a nyelv változásába való tudatos beavatkozás céljából végzett tevékenység. A nyelv sztenderd változatára irányul, s a nyelvi folyamatok megismerésén alapul. A Muravidéken e működés lényege a helyi sztenderd változat létrehozása lenne elsősorban, hiszen a kontaktusváltozatok fölé nem rétegződött fel az emelkedett változat „az írásbeliség szintjét megközelítő választékos, formális szóbeliség nyelve” (Bokor 2001:44; Balázs 2000:232). A nyelvművelés ezzel szemben(?) a nyelvet használóra vonatkozó tevékenység, az emberi viselkedés egy sajátos formájának, a *nyelvi viselkedésnek*⁴ a szabályozása a különféle társadalmi elvárásoknak megfelelően. Nem kötődik kizárólagosan a sztenderd változathoz. A nyelvtervezés ennek értelmében a nyelvre, míg a nyelvművelés az emberre irányuló nyelvművelés (Lanstyák 2002:130, 206). A *nyelv-nyelvhasználat-ember hármasság* „szent és sérthetetlen” volta miatt azonban – bárhonnan nézzük is – nagyon sok az érintkezési pont (nem mondok újat: a nyelvhasználat – egyszerűsítsünk – kizárólag emberi, s a nyelv csak a nyelvhasználatban él). Az érintkezési pontok „összemosásából” keletkezett, helyesebben a szét nem választásban gyökerező⁵ nyelvművelés-definíciókban a *minősítések* is kulcsfontosságúak, mert a szakmai vita egyik alapját képezik a nyelvművelés szükségességével, a nyelvművelés és a nyelvtervezés egymáshoz való viszonyával kapcsolatban. A nyelvművelés mint az alkalmazott nyelvtudomány egyik területe nem más, mint a *nyelvhasználatnak* és ezáltal a *nyelv fejlődésének, rendszerének* akaratlan vagy tudatos és szándékos befolyásolása annak érdekében, hogy a gondolatcsere minél zavartalanabb, *igényesebb, stílusosabb* legyen, illetőleg, hogy a nyelv sajátos rendszere minél tisztábban megőrződjék és szervesen továbbfejlődjön (Sebestyén 2003:4). A kisebbségi nyelvművelésben a nyelvi rendszer tisztaságának aktuális értelmezése véleményem szerint az egyik legfontosabb kérdés. Ennek pontos megítélése/megfogalmazása/felfogása nekem még nem sikerült teljes következetességgel.

A muravidéki nyelvművelés a megjelent publikációk tükrében

A muravidéki nyelvművelés irányvonalát négy megjelent nyelvművelő kötet jelzi (a 11 év alatt keletkezett, s a *Népújtság* című hetilap Nyelvőrségben rovatában megjelent, akkor még többször előíró szemléletű saját szövegeim elsősorban a már említett megtorpanásom, s az azt követő, még talán a mai napig is tartó nem annyira út-, mint inkább helyzetkeresésem miatt nem értek gyűjteménnyé). Bemutatásukat csak röviden kísérelem meg, a szerzők/szerkesztők előszavában megfogalmazott idevágó gondolatok tükrében.

Anyanyelvünkért. Szerk.: Guttmann Miklós. Murska Sobota, Pomurska založba, 1983.

Úttörő munka, hisz ez az első gyűjteményes kötet a muravidéki nyelvművelésben. Segíteni akar mindazoknak, akik a Muravidéken akár anyanyelvként, akár a környezet nyelveként használják a magyar nyelvet. Főként a magyarországi magyar nyelvhelyességi kérdésekkel foglalkozik. Az államnyelvi eredetű kölcsönszókat idegen szókként kezeli.

Molnár Zoltán Miklós: *Nyelv és nemzetiség.* A BDTF és a Maribori Egyetem Pedagógiai Kara közös kiadványa. Maribor–Szombathely, 1993.

A kötet igyekszik „átfogni az anyanyelvnek az iskolai életben, a kulturális területeken, a szépirodalomban, szakmai, vallási körökben, a különféle nyelvhasználati, nyelvrétegbeli szituációkban, a nyelvek közti érintkezésben, egyáltalán a nemzeti kisebbségi közegben betöltött szerepét [...]. Segíteni akarja a *nyelvi szemlélet formálódását*, a nyelvről és a nyelven való gondolkodást, [...] az egészségesebb magyar nyelvhasználatot, ezzel együtt az eredményesebb mindennapi életet” (Molnár 1993:3–4).

Bokor József–Guttmann Miklós: *A muravidéki magyarság anyanyelvéért.* Balogh és Társa Kft. Szombathely. Szombathely–Maribor, 1999.

„A kötet egyes cikkeiben bizonyos nyelvhasználati jelenségek, és az ezeket bizonyító nyelvi adatok ismétlődnek. Ennek legfőbb oka, hogy gyakori hibákról, pontatlanságokról van szó, amelyeket különböző időszakokban kénytelenek voltunk újra szóvá tenni. Az első és az utolsó írás között mintegy másfél évtized telt el” – olvashatjuk a könyv előszavában (Bokor–Guttmann 1999: 5–6).

Dr. Varga József: *Mondjuk, írjuk hetésiesen?* Budapest, Krúdy Gyula Irodalmi Kör, 2003.

A kötet szerzője pongyolának minősíti a muravidéki rádióbemondók vagy más értelmiségi szakemberek (mérnök, orvos, pedagógus, hivatalnok) magyar nyelvét. A többi kisebbségi nyelvhasználatra – véleménye szerint – ez a „pongyolaság” nem jellemző (Varga 2003:23). A muravidéki nyelvhasználat jelenségeit elemezve a nyelvjárásiasságok megőrzését, a kontaktusjelenségek kerülését szorgalmazza.

A muravidéki nyelvművelés: eredmények és/vagy kudarcok

Ahhoz, hogy a muravidéki nyelvművelés *nem érte el célját*, elmaradt a kívánt hatás, nem alakult ki az eszményi „művelt nyelvhasználat” a beszélők körében, nem fér semmi kétség (Szabó Mihály 2002:143). Pedig a nyelvhasználat is olyan, mint a nyelvet használók társadalmisága: összetett, többsikú (Kiss 1995:59). Nyelvhasználatunk rengeteget elárul hallgatóknak vagy olvasóknak származási helyünről,

társadalmi háttérünkről, iskolázottságunkról, foglalkozásunkról, korunkról, nemünk-ről és egyéniségünkről. E változók nyelvi kifejeződése nagyon bonyolult. Tény: a nyelv egyik fontos funkciója az egyéni identitás kifejezése: annak jelzése, kik vagyunk és hova tartozunk. Ezek a jelzések egész nyelvi viselkedésünket áthatják. A *művelt nyelvhasználat* az, amikor tudjuk: milyen beszédhelyzetben hogyan kell változtatnunk az általunk ismert nyelvváltozatok között. Aki megtalálja a helyzethez illő kifejezőmódot, az jól boldogul a nyelvvel (Sebestyén 2003:10).

A sikertelenségről én így írtam 2000-ben: A kisebbség nyelvhasználatának pozitív irányú „befolyásolásában” (már ami a szándékot illeti) sem az egyetemi oktatásban, sem pedig nyelvi ismeretterjesztő munkánkkal nem jutunk ötről a hatra. Illetve: nagy igyekezetünkben egyrészt arra nézve, hogy magyar és nem magyar szakos hallgatóink nyelvi kompetenciája minél kiműveltebb legyen, s ugyanakkor ne legyen torz, azaz kommunikatív kompetencia nélküli, nincsenek meggyőző eredményeink. Másrészt a muravidéki médiában változó gyakorisággal megjelenő nyelvművelő írásaink az ott élő magyarok egyes köreit (elsősorban az értelmiséget) elbizonytalanítani látszanak; anyanyelvük ugyanis egyfajta stigmatizációt már kénytelen volt elviselni a szlovénnal szemben. Saját bőrömmön tapasztaltam ottani középiskolai kollégákkal folytatott eszmecserék során, hogy anyanyelvüknek, azaz a muravidéki kontaktusváltozatnak egy második, még hozzá magyar–magyar megbélyegzését sem érzékeny nyelvi tudatuk, sem még érzékenyebb lelkük, sem értelmük nem képes elviselni. Hiába érvelünk, hogy „nem a hibázók, hanem a hibák ellen küzdünk” (Jakab 1998:32), a beszélő természetesen azonosítja magát a hibával, s nem a hibát jegyzi meg, hanem úgy érzi, mások, még hozzá elsősorban kívülállók belegázoltak nyelvi és lelki világába. Természetes reakció erre a megsértődés, amelyről azért is kell beszélnünk, mert túllépi lehetséges következményeivel a privát szféra határait (Kolláth 2001:123–124).

Mik lehetnek a hatástalanság okai?

Elsősorban az a tény, hogy a muravidéki nyelvművelésre a „klasszikus vagy hagyományos”, azaz *egynyelvűségi szemlélet* volt jellemző, s ez uralkodik még ma is. Egyetérték Kemény Gáborral: „a magyarországi magyar nyelvművelőnek elsősorban az a dolga, hogy az ebben az országban élő magyaroknak adjon nyelvhasználati tanácsokat. Más országban élő, valamely idegen nyelv állandó hatásának kitett beszélőknek innen nyelvi tanácsokat adni *fölképzőbb kétes sikerű vállalkozás*. Ezt legjobban rábízni azokra a kollégáinkra, akik az adott területen élnek” (Kemény 1998:70). De ez a gyakorlatban néha másképp alakul. Erre a mi példánk nagyon jó. Miért a másképp? A Mariborban működő/működött lektorok, vendégtanárok, valamennyien magyarországiak, s helyzetüknél fogva bele kell szólniuk a nyelvhasználatba. Az *illető nyelvész szemlélete a meghatározó*, és ez nem mindig egyenesen arányos a kisebbségi-többségi lét megkövetelte valósággal.

Aztán, vagy éppen ezért nem vesszük/vesszük kellőképpen figyelembe azt a tényt, hogy a mai magyar nyelv fő nyelvváltozat típusai kibővültek. A *köznyelvi*, a *társadalmi* és *területi változatok* mellett ott vannak (Pete István 1983. évi szombathelyi nyelvészkongresszusbeli előadása óta [Pete 1988:779–789]) a területi változatok

sajátos típusaiként az *állami változatok*; ezek létét ma már nem lehet kétségbe vonni, legfontosabb jellemzői a más államhoz kötődésük, illetőleg a kétnyelvűséggel való szoros összefüggésük (Kiss 1995:75). Alapvető fontosságúnak tartom azt a szemléletet, amely nem tesz különbséget a magyar nyelv egyes változatai között, azaz nem stigmatizálja egyiket sem a másik vagy a többi rovására és egyáltalán. Nem tartom járhatónak azt az eddig gyakran járt utat, amely csak a nyelvjárásiaságokat tekinti jónak, használandónak, nyelvmegőrzőnek, egyszóval pozitív és dicsérendő nyelvhasználati mintának, míg a kontaktusjelenségeket idegen, rossz, sokszor a beszélő hanyagságával, lustaságával, érdektelenségével magyarázott, tehát kerülendő, kiküszöbölendő, negatív nyelvi megnyilvánulásnak (Bokor–Guttmann 1999:55–56; Varga 2003:24).

Norma és kodifikáció – vázlatos érintés

A muravidéki magyar nyelv kontaktusváltozóinak állapotát és mozgását, ezen keresztül a magyar anyanyelvű beszélők *kontaktusosságának fokát* napjainkban egyre több tanszéki (és más) empirikus vizsgálat igyekszik bemutatni. Mindez segítene annak egzakt megállapításában, mely elemek és jelenségek tartoznának bele a *muravidéki állami változat normájába*. (Hogy lehet pl. ebben a kérdésben meghúzni az illetékeség értelmes és érdemes határát a két diszciplína között?) Ehhez szolgáltathatna egy kis friss adalékot a már említett *Nyelvhasználati kérdőív* is a maga tanulságaival. A normatívnak mutakozó jelenségek bekerülése a magyar nyelv szótárai-ba, kézikönyveibe, tehát bizonyos nyelvi tények megfelelő tükröztetése⁶ egyre égetőbb szükségszerűség, több okból is. A legfontosabb talán az ebből vagy ez után következ(het)ő *kodifikáció* lehetősége. Ez a nyelvi egységesülést segítené abban az értelemben, hogy a Trianon utáni nyelvi különfejlődés következtében kialakult anyanyelvi nyelvváltozatokban nem a pusztulás előjelét, hanem életképességük bizonyosságát kellene látnunk (Szilágyi N. 2002). És az sem elhanyagolható szempont, hogy hozzájárulnánk a magyar nyelv muravidéki presztízsének emeléséhez – kisebbségi és többségi körökben egyaránt. Hiszen kodifikáció nélkül a magyarországi sztenderdtől való eltérések válogatás nélkül hibának minősítőd(het)nek, ezzel a határon túli nyelvváltozatok még tovább stigmatizálódnak.

A kétnyelvűségben is el lehet – s véleményem szerint a kodifikáció hiányában el is kell – különíteni a nyelvhelyességi hibát a kontaktusjelenségtől. *Csak az ún. egyetemes változók (EV) esetében beszéltek nyelvhelyességi hibáról, s a szociokulturális normának megfelelően csak akkor, ha az adott normától való eltérés nem az adott normának megfelelő kommunikációs helyzetben történik* (ha egy adott beszédhelyzetben nem az adott nyelvváltozat normája érvényesül). A beszédhelyzet hangsúlyozásával mindenképpen el kívánom kerülni a jelenség megbélyegzését, helyette a *beszélő többkódúságának* fontosságát, szükségszerűségét állítom a középpontba. Konkrét példával: nekem a *formális szituációk suksükölése*, bármennyire elterjedt nyelvi jelenségről van is szó (Kontra 2003:131–145), az. A *Muravidék javítja : javicscsa : javissa* háromtagú változójában a felszólító módú alakváltozatok kijelentő értelmű használatát én kijavítom hallgatóim beszédében (és írásában). Viszont ha a *javissa*-féle *s*-ező felszólító módú alak szerepel a felszólító mód helyén, azt csak az

írott szövegben kifogásolom (a helyesírás preskriptív). A jelenségről, egyetemes változóként, minden muravidéki nyelvű művelő kötetben szó van, megítélése elítélés.

Néhány kontaktusváltozó állapota a muravidéki magyar nyelvhasználatban

Az eddigi vizsgálatok eredményeiből kitűnik, hogy az ún. *közvetlen identitásjelzők* stabilak. Ilyen pl. a *Muravidék* földrajzi név (akárcsak a Vajdaságban a *Vajdaság*). A muravidéki összes létező nyelvváltozat ugyanis következetesen névelő nélkül használja. Jóllehet számtalan fórumon elhangzott már, s az inkább leíró mint előíró nyelvű művelő írásokban is többször megjelent a névelős változat sztenderd jellegének indoklása, mégis mozgás a nyelvi változó használatában. Talán elsősorban azért, ahogy ez hallgatóim és kollégáim magyarázatából kitűnik, mert ez a forma így az övék. Ez a szó azt a régiót jelöli, amelyet ők ugyan lokalitásában nem magyarnak, hanem szlovénnek éreznek, viszont ezzel válik pontosan a sajátjukká. Ennek az identitásnak nyelvi kifejeződése mutatkozhat meg a határozott névelő hiányában. Az állami változat normájába tartozó kontaktusjelenséggént kezeltem.

A második példában nyelvű művelő munkánk „hatékonyasága” már látszik valamelyest: a *-falu* utótagú földrajzi nevek *-i* képzős változata ugyanis a nyelvhasználat minden színterén a *-falusi* változatban élt a Muravidéken pl. *hosszúfalusi*, *völgyifalusi*. Ma már az újságban szinte kivétel nélkül a szabályosnak elfogadott *hosszúfalui* típusú változat olvasható. De érdekes a jelenség flexibilitása a beszélt nyelvben. Saját magam éltem meg, hogy hivatalosan, tehát egy rendezvény megnyitásán az igazgató a *hosszúfalui* faluotthonban megjelent vendégeket köszöntötte, majd két mondattal később saját *hosszúfalusi* származásáról beszélt (a beszédhelyzet és a téma összefüggése a nyelvváltozat-választással). Itt a beidegződésen kívül az érzelmi kötődést kell hangsúlyoznunk, aminek következtében a közmagyar sztenderd a privát szféra legmélyebb szintjein nem tudta „kikezdeni” a változatot. Az egyik ebben a kérdésben érintett volt hallgatóm így fogalmazott kontaktusváltozatokkal foglalkozó szakdolgozatában: „Véleményem szerint el kell fogadnunk a *-si* képzős változatot (a megkérdezett középiskolások 90 %-a tartotta ezt helyesnek) – informális szituációban –, tehát hagyjuk békében, mert úgy gondolom, ez olyan, mint valakinek a neve. Én eddig úgy tudtam, hogy *völgyifalusi* vagyok, de most már csak a *völgyifaluiakról* olvashatok, illetve hallhatok. Úgy érzem, mintha létemet vonnák kétségbe” (Horvat 2001:45). A változó sztenderd formáját Varga választékosnak, míg a kontaktusváltozatot népiesnek tartja. A jelenség megítélésének alakulásáról így ír: „Magyarországi kollégáim figyelmeztettek rá, hogy mai köznyelvi követelmény szerint nem jól mondom és írom ezeket a képzett helyneveket. Azóta ez megváltozott” (Varga 2003:52).

Ezt a jelenséget a *Nyelvhasználati kérdőív* is vizsgálta. 92%-os előfordulási arányával magasan első a vizsgált jelenségek kontaktusossága szempontjából. Normativitásához nem fér semmi kétség.

A harmadik kiválasztott jelenség, az *emiatt* : *ez miatt* egyetemes magyar változó második változata Magyarországon erősen stigmatizált. Használatára, illetve kerülésére tudatosan odafigyelnek. Ma már elsősorban az iskolázatlanság fokmérőjeként durva hibának minősítetik, használóját tehát társadalmi és értelmi szempont-

ből is azonosítják és besorolják (Király 1998:196). A Muravidéken sokkal gyakrabban használják, szinte általánosnak mondható, s az iskolázottság sem befolyásolja jelentős mértékben. Csak külső stigmatizáció éri. A korábbi, erősen megbélyegző véleményem (Kolláth 1994:13) annyiban módosul, hogy informális szituációk beszélt nyelvhasználatába tartozónak tudom és érzem. A hazai magyarban ez természetesen egyértelműen kerülendő nyelvhelyességi hiba, de a Muravidéken is kemény regionalitás (Bokor–Guttmann 1999:69).

A morfoszintaktikai kontaktusváltozók meglétét többnyire a beszélők figyelmetlenségével vagy a *külső (idegen)⁷ nyelvi hatással* magyarázzák. Az *olajjal fűt : olajra fűt, gitáron játszik (gitározik) : gitárra játszik, elemmel működik : elemre működik, epével operál : epére operál, középiskolában tanít : középiskolán tanít, németből vizsgázik : németnél vizsgázik, alapforrásul szolgál : alapforrásnak szolgál, gazdagabb hazai kifejezésekben : gazdagabb hazai kifejezésekkel, beültem egy manikűrre : beültem egy manikűrhez* változók kontaktusváltozatait egyértelműen helytelennek ítéli meg a muravidéki nyelvművelő szakirodalom (Bokor–Guttmann 1999:71–72). Okát abban látja, hogy a szóban forgó raghasználatokat sem a nyelv története, sem az igényes, nyelvileg iskolázott emberek nyelvhasználata nem igazolja. A középiskolások nyelvhasználatában 56,1%-os a jelenség aránya, elég magasnak mondható. *Stabil kontaktusjelenségekként* – a tapasztalatok alapján – véleményem szerint az állami változat normájának tekinthetők.

A sort szinte a végtelenségig folytathatnánk tovább mind a jelenségek felsorolásában, mind pedig hol erős, hol erősebb stigmatizációjuk feltárásában. Néhány államnyelvi eredetű kölcsönszó státuszának bemutatására vállalkozom még. Megítélésük hasonló az előzőkéhez: „nehéz megbékélni velük, mert az egységes köz- és irodalmi nyelvben nem élnek, a magyar normának nem elemei. El tudom képzelni azonban, hogy a szóban forgó régió normájaként egyszer majd elfogadja, szentesíti őket a nyelvszokás” (Bokor–Guttmann 1999:102).

A *Nyelvhasználati kérdőív* közvetlen, illetőleg jelentésbeli kölcsönszavai nagy fokú kontaktusosságot mutatnak. A változók esetében a zárójelben lévő százalék a második, tehát a kontaktusváltozat használatának gyakoriságát mutatja az adott populációban. *lakótömb : blokk* (92,5%), *tömeg : guzsva* (80,0%), *rekesz : gájba* (75,5%), *jégkrém : lucska* (72,5%), *betegszabadság : bolnisko* (72,5%), *orvosi beutaló : napotnica* (70,0%), *rendszám : regisztráció* (67,5%), *izgul : tremája van* (50,0%), *személyi igazolvány : oszébna* (50,0%), *márkás nadrág : firmás nadrág* (35,5%). (A helyesírási ellenőrző program nem húzta alá a *lucska*, a *regisztráció* és a *firmás* szavakat, a *lucska* érintetlenül hagyását nem értem, de örülök neki.) Jól lehet ezekből az adatokból messzemenő következtetések levonása hiba (nem nyelvhelyességi) lenne, az adatok mégis tájékoztatnak bennünket a muravidéki nyelvhasználat egy szeletéről. Az 50%-nál magasabb előfordulású változók már normatívnak tekinthetők, de hangsúlyoznom kell: pontos státuszuk megállapításához további vizsgálatok szükségesek.

Összegzés helyett (kiemelések nélkül)

A határon túli kontaktusváltozatokban előforduló nem egyetemes magyar sztenderd elemek, azaz a kontaktusnyelv hatására keletkezett közvetlen és közvetett kontak-

tusjelenségek megítélése, sztenderdizációja, majd kodifikációja több tényezőtől függő, viszonylag bonyolult folyamat. Nem lehet róla eleget, éppen ezért minél többet kell róla beszélni. Nagyon fontos, hogy a különböző nyelvi-nyelvhasználati jelenségek megfelelő helyre kerüljenek az adott kisebbségi nyelvváltozat(ok) rendszerében, és ezzel a nyelvhasználók nyelvi tudatában. A kisebbségi közösségek, így a Muravidék magyarsága csak akkor tud és akar anyanyelvén is élni, ha egyrészt abban a hitében kap nyelvésztől és másoktól igazolást, hogy anyanyelvváltozata éppen olyan értékű, nem rosszabb, mint az anyaországbeli, csak helyzetéből adódóan természetesen más. Másrészt pedig azt tudatosítódik bennük, hogy az egyes kommunikációs helyzetek között óriási különbségek vannak másutt is, nyelvtől, országtól függetlenül, amelyeket nyelvi síkon is, vagy így elsősorban el lehet és el is kell különíteni egymástól. Ez a beszélő oldaláról a kétnyelvűségben belüli anyanyelvi kettős- vagy többesnyelvűsödést jelentené az anyanyelv vonatkozásában. Ezzel megerősíthető a minden oldalú nyelvi versenyképesség, ami nélkül ma már elképzelhetetlen a létezés.

A döntések, a határon túli nyelvváltozatok megmaradásához, fejlődéséhez szükséges nem túlzó szemléletváltások, esetleges egészséges kompromisszumkészségek nagyban meghatározzák a magyar nyelvtudomány jövőjét. Elindíthatják, illetve következetesen folytathatják azokat a konkrét folyamatokat – elsősorban a lexikológia és a lexikográfia területén –, amelyekről már beszéltünk. Úgy gondolom, az I. Alkalmazott Nyelvészeti Műhelytalálkozó, azaz Palást nem csak témafelvetésével játszik ebben a nyelvi sorseseemény-időszakban nagyon fontos szerepet.

Jegyzetek

1. A vitaindító nem kész „mű”, csupán néhány régóta érlelődő dilemma nem első, de még mindig torzó jellegű megfogalmazása. Valószínű, hogy logikája itt-ott megbicsaklik. Előre tudom: nem fogom befejezni, csak abbahagyni. Vannak benne kérdőjelek, zárójeles megjegyzések, kiemelések, suta megfogalmazások: ezekről kellene témám szemszögéből elsősorban beszélnünk Paláston. És másutt. Közösen.
2. A beidegződés, tehát a nyelv vagy nyelvváltozat ösztönszerű használata ma is inkább negatív megítélés alá esik, holott világos: csupán a kódváltás és a kommunikációs helyzet szoros összefüggése mutatkozik meg benne. Egy példa a 90-es évek végéről, amely rádöbbenett arra, hogy valami nem egészen jó abban a tevékenységben, amit én nyelvművelésnek neveztem. Egy negyedéves magyar szakos hallgató nyelvművelésből vizsgázott írásban. A klasszikus „németnél ma nem lesz vizsga” szerkezet helytelennek tartott (a továbbiakban részemről kontaktusjelenséggé felfogott) határozóragját szépen kijavította németből-re. A tanár örült, sőt: sikerélménye volt, aztán az értékelő beszélgetésben – a jegy beírása után – a boldog hallgató így búcsúzott: „sietek, mert földrajznál is aláír a professzor”.
3. A *Nyelvhasználati kérdőívet* összesen 47 diák oldotta meg. Negyvenen a lendvai Kétnyelvű Középiskola elsős és második gimnazistái, húszan anyanyelvi (Magyar I.), húszan pedig környezeti nyelvi csoportban (Magyar II.) tanulják a magyar nyelvet. A „maradék hetek” a kontrollcsoport, ők egyetemisták, valamennyien már túl a kétnyelvű oktatáson, s benne az egynyelvű szlovén felsőoktatásban. Nem magyar szakosok, így magyarul csak a heti két lektori órán beszélnek-tanulnak.

- A kérdőív négy feladata államnyelvi eredetű (*közvetlen*) kölcsönszókknak, valamint szavak és szó szerkezetek tükörfordításainak (*közvetett kontaktusjelenségek*) használatát vizsgálta. A kérdőívről később és szóban – igény szerint – részletesebben.
4. A nyelvi viselkedést – tágabb és szűkebb értelmezésben – a nyelvi tudat irányítja. A kisebbségi kétnyelvűségben is valamely normától való eltérést jelent szűkebb értelemben. Az ideális helyzet a pozitív kontaktusnyelvi tudat lenne, amelynek lényegét most a megfelelő nyelvváltozat–megfelelő norma viszonyának realizációjában látom. (lásd! Kolláth 1985)
 5. Mert a genetikai elsőbbség a nyelvművelésé!
 6. határtalanítás: az ÉKsz.2 (Pusztai Ferenc) s a „magyar Duden-sorozat” (Tolcsvai Nagy Gábor) korszakváltó jelentősége a határon túli szókészleti egységek szótárba kerülésével. A sorozat első kötete, a *Helyesírás* – Laczkó Krisztina és Mártonfi Attila munkája – egy hónappal ezelőtt jelent meg, szótári részében mind a hét határon túli régió szavaival – a MTA KI és a Nyelvtudományi Intézete égisze alatt működő nyelvi irodák és a kistérségi kutatóhelyek közös munkája eredményeképpen.
 7. Nagyon fontosnak érzem hangsúlyozni, hogy a muravidéki magyarok többségének szemében az államnyelv semmiképp sem idegen nyelv, hanem a környezet nyelve. Ennek oka (vagy okozata?) valószínűleg másodnyelvdomináns kétnyelvűségükben, az annak hatására kialakult, módosult nyelvi tudatukban keresendő.

Felhasznált irodalom

- Balázs Géza: A média nyelvi normája. *Nyr.*, 124. évf., 10. sz., 2000.
- Balázs Géza–A. Jászó Anna–Koltói Ádám (szerk.): *Éltető anyanyelvünk*. Budapest, Tinta Könyvkiadó, 2000.
- Balázs Géza: Nyelvmentés vagy nyelvárulás? *MNy.*, 97. évf., 2000, 228–237. p.
- Bokor József: A magyar nyelv és használata a szlovéniai Muravidéken az ezredforduló küszöbén. *MNy.*, 2001, 34–52. p.
- Bokor József–Guttmann Miklós: *A muravidéki magyarság anyanyelvéért*. Balogh és Társa Kft. Szombathely. Szombathely–Maribor, 1999.
- Göncz Lajos: *A magyar nyelv Jugoszláviában (Vajdaságban)*. Budapest–Újvidék, Osiris Kiadó–Forum Könyvkiadó–MTA Kisebbségkutató Műhely, 1999.
- Grétsy László–Kovalovszky Miklós (szerk.): *Nyelvművelő kézikönyv*. Budapest, Akadémiai Kiadó, 1983.
- Guttmann Miklós (szerk.): *Anyanyelvünkért*. Murska Sobota, Pomurska založba, 1983.
- Horvat Laura: *(Kontaktus)nyelv-használat a lendvai Kétnyelvű Középiskola diákjai körében*. Szakdolgozat. Maribor, 2001.
- Jakab István: A szlovák hatás és a többi. In: *Nyelvmentés vagy nyelvárulás?* Szerk.: Kontra Miklós–Saly Noémi. Budapest, Osiris Kiadó, 1998, 23–33. p.
- Kemény Gábor (szerk.): Normatudat – nyelvi norma. *Lingvistica Series A, Studia et Dissertationes* 8. Budapest, MTA Nyelvtudományi Intézete, 1992.
- Kemény Gábor: Mi sem akarjuk „leválasztani” azt az ötmillió magyart! Válasz(ok) Kontra Miklósnak. 1998. In: *Nyelv és társadalom a rendszerváltás kori Magyarországon*. Szerk.: Kontra Miklós. Budapest, Osiris Kiadó, 2003, 69–73. p.
- Király Attila: Tudnák én ez mellett mást is mondani – változás a változók megítélésében. In: *Nyelvi változó – nyelvi változás*. Szerk.: Sándor Klára. Szeged, JGYF Kiadó, 1998, 189–202. p.
- Kiefer Ferenc (szerk.): *A magyar nyelv kézikönyve*. Budapest, Akadémiai Kiadó, 2003.
- Kiss Jenő (szerk.): *Magyar dialektológia*. Budapest, Osiris Kiadó, 2001.
- Kiss Jenő: *Társadalom és nyelvhasználat*. Budapest, Nemzeti Tankönyvkiadó, 1995.

- Kolláth Anna: Adalékok a nyelvjárás változásához és a nyelvi viselkedéshez Rumban. *MNy.*, 81., 1985, 221–228. p.
- Kolláth Anna: A muravidéki magyarság kódváltásához – a másodlagos nyelvi szocializáció különböző fokozatain. *Tanulmányok. 11. Élőnyelvi Konferencia.* Újvidék, 2001. 123–129. p.
- Kolláth Anna: A magyar nyelv jelene és jövője Szlovéniában. *Kisebbségkutatás*, 13. sz., 2004. 229–236. p.
- Kontra Miklós (szerk.): *Nyelv és társadalom a rendszerváltás kori Magyarországon.* Budapest, Osiris Kiadó, 2003.
- Kontra Miklós–Saly Noémi (szerk.): *Nyelvmentés vagy nyelvárulás?* Budapest, Osiris Kiadó, 1998.
- Laczkó Krisztina–Mártonfi Attila: *Helyesírás.* Budapest, Osiris Kiadó, 2004.
- Langstyk István: A Magyar értelmező kéziszótár a nyelvhelyesség fogságában. *Nyr.*, 127. sz., 2003, 370–388. p.
- Langstyk István–Szabó Mihály Gizella: *Magyar nyelvtervezés Szlovákiában.* Pozsony, Kalligram Könyvkiadó, 2002.
- Molnár Zoltán Miklós: *Nyelv és nemzetiség.* A BDTF és a Maribori Egyetem Pedagógiai Kara közös kiadványa. Maribor–Szombathely, 1993.
- Nádasdy Ádám: Mi a baj a nyelvműveléssel? *Népszabadság*, 2002. május 18., 30–31. p.
- Péntek János: Státusz, presztízs, attitűd és a kisebbségi nyelvváltozatok értékelése. In: Péntek János–Benő Attila: *Nyelvi kapcsolatok, nyelvi dominanciák az erdélyi régióban.* Kolozsvár, 2003, 32–39. p.
- Pete István: A magyar nyelv állami változatai. In: *A magyar nyelv rétegződése.* Szerk.: Kiss Jenő és Szűts László. Budapest, Akadémiai Kiadó, 1988, 779–789. p.
- Sándor Klára (szerk.): *Nyelvi változó – nyelvi változás.* Szeged, JGYF Kiadó, 1998.
- Sándor Klára (szerk.): *Nyelv, nyelvi jogok, oktatás.* Szeged, JGYF Kiadó, 2002.
- Sebestyén Árpád: Nyelvújítás, nyelvhelyesség. *Debreceni Szemle*, 2003, 3–12. p.
- Szilágyi Nagy Sándor: *A magyar nyelv a Magyarországgal szomszédos országokban.* www2.mta.hu/nytud/szilagyi.rtf
- Tolcsvai Nagy Gábor (szerk.): *Nyelvi fogalmak kisszótára.* Budapest, Korona Kiadó, 2000.
- Dr. Varga József: *Mondjuk, írjuk hetésiesen?* Budapest, Krúdy Gyula Irodalmi Kör, 2003.

Anna Kolláth

Contact Phenomenon or Language Mistake?

Mura Region Language Usage Phenomena and Their Judgement

Today we can face numerous difficulties, misunderstanding, disagreement in connection with the above-mentioned topic, therefore it is not accidental that I put in words about the everyday problems of minority language usage with more carefulness and discretion. Especially when one emphasised the so-called “classical or traditional or academic language cultivation”, i.e. the principle of “there is only one Hungarian language”, the demanding Hungarian (or foreign) language standard, get socialised, lived, and worked in a one-language environment, and relatively later and as one belonging to the mother land got in touch with the language sphere, more precisely with the minority bilinguality, of which functioning can not be measured with mother land measures: monolingual aspects and methods that is evidenced by the disagreement of linguists and language cultivators of the 90’s and my unsuccessful language cultivating activities in the Mura region.

The risk is too big, mainly in the Mura region, since the life situation of the Hungarian language and the communities living there speaking Hungarian as their mother language is entirely different from the regions living behind the four borders (too small ethnic group, about 6000 members; minority policy based on positive discrimination from the side of the majority country seems to be perfect, the Hungarian language is the regional official language; much more better living conditions than in Hungary) – although the result is the same considering the state of the Hungarian language and the chances for its maintaining: with exemplary knowledge of legal situation and the decrease of Hungarians as well as Hungarian language speakers in the Mura region can be seen as inconceivable. The official, *de jure* bilinguality ensures the language usage rights in every level, but it does not result factual – neither social, nor individual – bilinguality, it has no language remaining power, but it is rather a catalisator in the unstopping process of language exchange.

In the process of remaining a language the new economic and political situation, the EU have a major role, because Hungary and Slovakia entered the union at the same time. The market offered by political powers is the European integration that comprises the hope for remaining with the slogan “the today’s Europe is the Europe of minorities and regions, the essence of today’s union is multicolourness”. Our opinion formed on our language, our constructive mother language consciousness in this historical time will be determiners of the further fate of the Hungarian language. (If there is no language, neither language cultivation, nor language planning is needed!)

The non-universal Hungarian standard elements present in cross border contact changes, that is the judgement, standardisation, and then codification of direct and indirect contact phenomena created by the influence of the contact language is a relatively complicated process dependent on more factors. There has not been still enough written about it, this is why more and more should be talked about it.

It is very important that the several language-language usage phenomena are placed to the correct place in the system of the given language varieties, and to the consciousness of the language users. The minority communities, and so the Mura region’s Hungarians can and want to live in its mother language, if it receives a confirmation from a linguist or other people that its language variety is of that value, not worse, than that of a native speaker, but due to its situation, it is different. On the other hand they are confirmed that there are major differences between certain communication situations in other places, regardless of language, country, that from the point of view of the language can be and should be divided from each other. This would from the side of the speaker in connection with the mother language within bilinguality mean bi- or multi-linguality of mother language.

The decisions, not exaggerated change of views needed for the maintenance, development of language varieties beyond the border, possible willingness for compromises determine the future of the Hungarian linguistics in a great extent. They can begin or continue those concrete processes – mainly in the field of lexicology and lexicography –which we have already mentioned. I think that the 1st Meeting of Applied Linguistics plays a very important role in this period of the language.